

PREOBLIKOVANJE STRATEGIJSKOG ODNOSA SILA I ORUŽANIH SUKOBA NA KRAJU TISUĆLJEĆA - NOVI ISTRAŽIVAČKI IZAZOVI

Anton Žabkar

UDK 327.51(100)

355.02(100)

Prijevod

Primljeno: 12.12.1997.

Prihvaćeno: 5.1.1998.

1. Umjesto uvoda

U razdoblju nakon završetka Hladnog rata i porušene bipolarne ravnoteže, Europu i svijet zahvatile su opsežne promjene koje veoma podsjećaju na promjene na kraju Prvoga i Drugoga svjetskog rata. Nakon gotovo pedesetogodišnje utakmice s SSSR-om, SAD je ostao jedinom svjetskom velesilom. Time je okončao trend koji je počeo s Američko-španjolskim ratom (1898.), nakon kojega je SAD preuzeo prevlast u Novom svijetu, a nastavio se nakon Drugoga svjetskog rata, čiji je rezultat bio i trajna nazočnost oružanih snaga SAD-a u Europi i Sredozemlju. SAD je razvio strategijski sustav baziranja na svim kontinentima, te je iz regionalne sile na početku stoljeća, postupno prerastao u jedinu svjetsku velesilu na njegovu kraju.

Nakon spajanja Njemačke, raspada Varšavskog saveza, pokušaja preoblikovanja Sovjetskog Saveza u Zajednicu Nezavisnih Država (ZND), te nakon uspješnog oblikovanja *ad hoc* međunarodne koalicije za posredovanje protiv iračkog diktatora Sadama Huseina u Zaljevskome ratu (1991.), drastično se promijenio izgled političkog zemljovida Europe i Azije. Dodatnu težinu tim promjenama dali su i procesi svjetskoga gospodarskog povezivanja u kojima SAD ima važnu ulogu, jer nije utjecajan samo u Americi nego i u Europi i Aziji.

Nakon rušenja bipolarne ravnoteže iz Srednje i Istočne Europe povukle su se sovjetske (odnosno kasnije ruske) vojne snage, a u širokom pojasu od Baltika do Crnog mora, te do Jadranskog mora, nastale su brojne samostalne države. Ove novonastale države žele svoju nesigurnu budućnost osigurati obrambenim povezivanjem s NATO-om, kao jednim preostalim obrambenim savezom.

Stoga je razumljivo da su i u Republici Sloveniji, kao i u drugim europskim državama, oživjeli interesi i nastojanja u traženju odgovora na aktualna pitanja dnevne politike glede žurnog priključenja Slovenije europskim gospodarskim i obrambenim vezama.

Ostvarenja takvih nastojanja u današnjim razmjerima imaju realne izgledе, ne samo zbog povlačenja ruskih oružanih snaga i većeg dijela američkog oružanog

Autor je redovni profesor na Katedri za znanost o obrani Fakulteta društvenih znanosti u Ljubljani. Rad je izvorno objavljen u zborniku: Malešič, Marjan (ur.) (1996.) *Razvoj obramboslovne misli. Zbornik Fakulteta za družbene vede*. Ljubljana: Katedra za obramboslovje, Obramboslovni raziskovalni center, str. 33.-69.

kontingenta nego i zbog različitih oblika međusobne suradnje bivših blokovskih suparnika, koji su svoju nekadašnju konfrontaciju zamijenili kooperacijom. Taj obrat omogućuje da se pedeset godina aktualno načelo "veća i snažnija oružana sila - veća sigurnost" zamijeni načelom "obrambene dostatnosti" i "obrambene usmjerenosti". Sve države potpisnice spomenutih sporazuma već su počele ostvarivati i praktično operacionalizirati te kriterije, što najbolje potvrđuju pregovori i *Sporazum o ograničenju količine konvencionalnog oružja u Europi* (CFE TLE, *Conventional Forces in Europe Treaty Limited Equipment*), *Sporazum o otvorenom nebu* (*Open Skies Treaty*) temeljem kojeg su obje strane, prema načelu uzajamnosti, omogućile letove satelita iznad nacionalnih teritorija, te drugi brojni sporazumi i dogovori. Budući da se time vjerojatnost izbijanja svjetskog rata smanjila na najmanju mjeru, a istodobno su dosadašnje zamijenili novi vojni i sigurnosni rizici, to se na međunarodnoj razini nastoji iznaći odgovore na pitanja o tome što će se na kraju tisućljeća dogoditi s oružanom silom, a što s oružanim sukobima, te što će biti sa strategijskom ravnotežom.

Svrha je ovog vojno-teorijski usmjerenog priloga predstaviti promjene u uporabi oružane sile do kojih je došlo u svijetu i u pojedinim regijama, te opisati promijenjenu fizionomiju oružanih sukoba. U zaključku prikazuju se promjene u strategijskom odnosu i utjecaju svih navedenih promjena na buduća istraživanja obrane. Istraživanja obrane će, kao i u prošlosti, biti empirijski utemeljena, kako bi se iznašli putovi rješavanja gorućih problema i ponudila odgovarajuća rješenja za praksu.

2. Utjecaj porušene bipolarne strategijske ravnoteže na promjene u vojnoj potrošnji i u strukturi oružane sile

Poznato je da su vojni proračuni svih država svijeta u razdoblju bipolarne ravnoteže osjetno oscilirali, ali su vojni troškovi obaju suprotstavljenih natjecateljskih blokova stalno rasli. Tako su, npr., vojni proračuni članica NATO-a u razdoblju uoči perestrojke i rušenja Berlinskog zida od 1984. do 1988. godine narasli s 335 milijardi dolara na 444,5 milijardi dolara (33%). Suprotna je strana to ravnomjerno pratila. Trend porasta spirale vojnih proračuna u razdoblju perestrojke najprije se zaustavio, a potom se u devedesetim godinama okrenuo u suprotnom smjeru (Tablica 1). Novu kvalitetu pri svemu tome predstavlja činjenica da se dijelovi vojnog proračuna nekadašnjih suparnika koriste za uništavanje oružja sukladno Sporazumu o ograničavanju količine strategijskog nuklearnog oružja (START I, II) i ograničavanju količine konvencionalnog oružja. Tim se sredstvima potpomažu mirovne operacije OUN-a, humanitarne operacije te planiranje i nadzor nad izvršavanjem obveza što su ih europske države prihvatile u sklopu *Programa o jačanju međusobnog povjerenja* (*Confidence Building Measures*). Očito, riječ je o novim benignim trendovima u vojnoj potrošnji, nezamislivima u prijašnjim razdobljima. Tome sklopu valja pribrojiti i socijalne programe koji se odnose na školovanje i uključivanje u civilno društvo bivših vojnih profesionalaca koji su zbog smanjenja oružanih snaga izgubili posao, te konverziju vojne industrije koja se također mora prilagoditi općim trendovima.

Odgovore na pitanje o obrambenim troškovima u razdoblju narušene bipolarne ravnoteže, najprimjerenije će dati usporedba raščlambe vojnih proračuna u dvije vremenski udaljene točke. Prva je u razdoblju Hladnog rata, a druga u vremenu u kojem živimo.

Pri tome nije dovoljno promatrati samo visinu tekućih vojnih proračuna (jer je između dviju vremenskih točki varirao broj poreznih obveznika) i udio vojnih proračuna u nacionalnim dohocima (takoder su se mijenjali). Podaci u Tablici 1 odnose se na troškove u prvoj točki promatranja, tj. na 1985. godinu (do tada su troškovi rasli), te u drugoj točki, tj. 1994. godini (za tu godinu postoje provjereni i vjerodostojni podaci).

Raščlamba podataka iz Tablice 1 omogućava sljedeće zaključke:

1. U tom razdoblju potrošnja novca za vojne proračune u svijetu pala je s 1128,44 na 794,43 milijardi dolara, što je smanjenje od 30 posto. Udio NATO-a i Varšavskog bloka u svjetskoj vojnoj potrošnji u 1985. godini iznosio je 900,55 milijardi dolara (80% cjelokupne svjetske potrošnje), dok je 1994. godine bio 589 milijardi dolara (74 % cjelokupne svjetske potrošnje). Razvidno je da je upravo opadanje vojne potrošnje nekadašnjih blokovskih suparnika a sada partnera, bitno utjecalo na smanjenje vojne potrošnje u svjetskim mjerilima.

2. Opće opadanje vojnih proračuna nije zabilježeno samo u dva područja, u Srednjoj i Istočnoj Aziji (zajedno s Australazijom). Tamo su vojni proračuni u spomenutom razdoblju porasli s 3,4 posto na 25,41 posto. No, valja upozoriti da kod njih vojna potrošnja nije posljedica većeg zahvaćanja u nacionalni dohodak, nego iznimnog rasta nacionalnog dohotka, zbog čega su vojni proračuni i porasli u apsolutnom iznosu.

3. Među državama koje su rekordno smanjile vojnu potrošnju je i Ruska Federacija, koja je 1994. godine imala samo jednu trećinu vojnika i samo jednu trećinu proračuna Sovjetskog Saveza. Rusiju slijede europske države koje nisu članice NATO-a. Te države su 1994. godine smanjile vojnu potrošnju 40 posto, odnosno 60 posto u odnosu na onu u 1985. godini. I SAD je svoju potrošnju smanjio za 18, a europske članice NATO-a za 12 posto. Kraj bipolarne konfrontacije vidljiv je i na Srednjem istoku, gdje je vojna potrošnja prepolovljena.

4. Usporedba broja vojnika između spomenutih vremenskih točaka pokazuje da se smanjenjem vojnih proračuna smanjio i broj vojnika. No, to smanjivanje nije teklo naporedno sa smanjenjem vojnih proračuna. Vojni proračuni su, kao što je rečeno, na svjetskoj razini opali približno 30 posto, dok je smanjenje broja vojnika bilo dvaput manje, tek približno 16 posto. Podaci iz Tablice 1 pokazuju da od navedenog općeg trenda odstupaju europske države koje nisu u NATO-u i države Srednje Azije. U tim dijelovima svijeta, zbog nastanka novih država u Istočnoj Europi, te u Aziji (nakon raspada SSSR-a) broj vojnika se čak i povećao.

5. Popuštanje, a potom i nestanak nekadašnje međublokovske napetosti pridonijeli su tomu da SAD s NATO-om, Sovjetski Savez s Varšavskim paktom i državama koje su nastale na području Varšavskog pakta, te ostale europske države, osjetno smanje udio pripadnika oružanih snaga u stanovništvu. Njihovi mirnodopski ešeloni oružanih snaga su 1987. godine iznosili 0,95 posto stanovništva, pri čemu je na svakog pripadnika ešelona bilo 2,78 posto rezervista. Prvi pokazatelj se smanjio 1994. godine na 0,76, a drugi na 2,04 posto. Smanjena vjerojatnost izbijanja golemog sukoba u Europi pridonijela je, dakle, smanjenju vojnog opterećenja demografskog čimbenika za 20 posto. Takvo smanjenje još je izrazitije kod rezervista čiji se je udio smanjio za gotovo 30 posto.

U raščlambi navedenih pokazatelja (koji predstavljaju aritmetičke sredine svih nabrojanih država) zanimljiva je njihova raspoređenost i krajnje vrijednosti. Albanija

je 1994. godine bila rekorder, s najvećim opterećenjem stanovništva (u miru je imala dva posto stanovništva pod oružjem zbog straha od izbijanja rata na Kosovu), dok je Luksemburg imao najmanje opterećenje od 0,19 posto, a to je deset puta niže od albanskoga. Najveći je broj država (60 posto svih država) iz skupine koja je imala opterećenje demografskog čimbenika od 0,55 posto do 1,27 posto. Razumljivo je da je opadanje broja rezervista pridonijelo tome da se sredstva za njihovu obuku uporabe za mirnodopski ešelon.

6. Detaljniji uvid u apsolutno relativno opadanje broja vojnika NATO-a pokazuje da su europske članice NATO-a od 1985. do 1994. godine smanjile broj vojnika za približno 21 posto (sa 3,143.000 na 2,469.000 vojnika), što je gotovo dvaput veći relativni pad u odnosu na pad njihovih vojnih proračuna (sa 190 milijardi dolara na 168 milijardi dolara, odnosno približno 12 %). Razloge tomu nalazimo u činjenici da europske članice NATO-a, nakon povlačenja većeg dijela vojnog kontingenta SAD-a iz Europe, nisu htjele oslabiti obranu. Stoga su vojne proračune trošile za nabavu novih oružja, formiranje novih postrojbi i preuzimanje niza obveza koje su do tada u Europi imale postrojbe SAD-a.

Utjecaj imperativne modernizacije posebno je jasno uočljiv, usporedimo li iznose vojne potrošnje s brojem vojnika (Tablica 1). U europskim državama NATO-a potrošnja po vojniku skočila je sa 60.474 dolara godišnje (1985.) na 68.056 dolara godišnje (1994.), što je 13 posto više.

7. Poredbena raščlamba podataka o prosječnoj godišnjoj potrošnji jednog vojnika (odnos između vojnog proračuna i broja vojnika) pokazuje da je SAD 1985. godine godišnje trošio približno 158.000 dolara po vojniku, dok je 1994. godine ta potrošnja porasla na gotovo 205.000 dolara, odnosno 30 posto. Taj pokazatelj je 1994. godine bio gotovo triput veći od prosječne potrošnje europskog vojnika NATO-a ili vojnika Ruske Federacije. Uzroke takvim razlikama moramo tražiti u tehnološkoj revoluciji koja se odvija u vojsci SAD-a (RMA, *Revolution in the Military Affairs*). Satelitski sustavi za potporu, informacijska tehnologija (C3I/CM, *Command, Control, Communication Intelligence/Counter Measures*), nova precizna oružja (PGM, *Precise Guided Missiles*), globalni sustavi baziranja i obučeni profesionalni vojnici su, naime, značajno skuplji od arsenala drugih država.

8. Povećani udio američkih vojnih troškova u svjetskim vojnim troškovima pokazuje da SAD, i nakon rješenja pitanja bipolarne ravnoteže, neće zanemariti obranu i oružanu silu. Od 1985. godine, kad je američki vojni proračun činio 30 posto svjetskog vojnog proračuna, taj je udio skočio na 35 posto. Potrošnja jednog američkog vojnika, koja je 1985. godine bila 3,79 puta veća od prosječne svjetske potrošnje po vojniku, 1994. je godine bila čak 5,91 puta veća. Dakle, usporedno sa smanjenjem broja pripadnika oružane sile SAD-a, vojnici se opremju sve suvremenijim oružjem. Time se nadoknađuje smanjeni broj vojnika, a povećava se njihova prednost u odnosu na druge vojske i čak se nadilazi udarna premoć američkih oružanih snaga do 1985. godine, kad je SAD bio na pragu tehnološke revolucije. S tim u svezi, ilustrativan je podatak da SAD od 1985. godine troši za nabavu, istraživanje i razvoj novih oružja i opreme približno 40 posto cjelokupnog godišnjeg obrambenog proračuna. U Rusiji je 1995. godine taj udio iznosio 31,4 posto (1993. godine 25,5, 1994. godine 26,8 %). Zbog smanjenja proračuna (1995. godine je iznosio jedva 76 milijardi dolara, što je 3,1 put manje od proračuna SAD-a) naoružavanje postrojbi novim sredstvima bilo je zamrznuo. Tako je, primjerice, od 1991. do 1994. godine godišnja proizvodnja oružja

u Rusiji opala s 900 na 40 tenkova, s 3000 borbenih vozila pješaštva na 400, s 255 na 55 borbenih zrakoplova, s 350 borbenih helikoptera na 100, te sa 100 strategijskih raketa na 25. Naime, golemi dio proračuna morao se preusmjeriti u plaće i mirovine prijedobno umirovljenih vojnih profesionalaca. Taj je udio 1995. godine iznosio 53,6 posto cjelokupnog proračuna, dok je, međutim, udio za plaće u SAD-u iznosio jedva 28 posto, dakle gotovo dva puta manje.

9. Kao najprimjereniji kriterij za potvrdu porasta dijela teške bojne tehnike u američkoj vojsci i vodećim europskim članicama NATO-a može poslužiti odnos između broja pripadnika kopnene vojske i broja tenkova, helikoptera i zrakoplova za potporu. Pokazatelji za ukupan broj pripadnika kopnene vojske SAD-a, Velike Britanije, Francuske i Italije u 1985. godini bili su: 74,66 vojnika na jedan tenk, 142,7 vojnika na jedan helikopter i 269 vojnika na jedan zrakoplov. U 1994. godini ti su odnosi bili: 70 vojnika na jedan tenk, 123,4 vojnika na jedan helikopter i 247 vojnika na jedan zrakoplov. Dakle, broj tenkova iznosio je sedam posto, zrakoplova devet posto, a helikoptera čak 16 posto. Oružane snage ostalih država ne mogu si priuštiti takvu tehničku potporu, budući da je cijena suvremenog tenka 3,5 milijuna dolara, helikoptera 10 milijuna, a lovca-bombardera čak 40 milijuna dolara. Cijena svih navedenih sredstava za potporu pojedinačnog vojnika iznosi približno 300.000 dolara (bez dinamičkih troškova za gorivo, streljivo, rezervne dijelove, remont, popravak i dr.). Ilustracije radi, navedimo da su 1994. godine isti odnosi za Indiju, koja je također regionalna sila, iznosili 408 vojnika na jedan tenk, 1161 vojnika na jedan zrakoplov i 4924 vojnika na jedan helikopter. U Kini su istodobno ti odnosi bili 275 vojnika na jedan tenk, 442 vojnika na jedan zrakoplov i 6567 vojnika na jedan helikopter. Sukladno navedenim podacima, jasno je da ostale vojske ne mogu primjenjivati američku doktrinu zračno-kopnene bitke (*ALB, airland battle*) jer se zbog ograničenih ekonomskih sredstava ne mogu primjereno naoružati.

10. Sva suvremenija i kompleksnija bojna sredstva, oprema i oružje iziskuju stalno povećanje broja profesionalnih vojnika, jer su samo odgovarajuće osposobljeni stručnjaci kadri upravljati sofisticiranim oružjem (nije riječ samo o časnicima i dočasnicima nego i o vojnicima koji nakon specijalističke izobrazbe i obuke s vojskom sklapaju profesionalne ugovore na 5, 10, 15 ili 20 godina). SAD i Velika Britanija već su oblikovale profesionalnu armiju, dok druge razvijene europske države to rade postupno i selektivno (prednost imaju zrakoplovstvo i mornarica, a u kopnenoj vojsci pak oklopne postrojbe, padobranci, postrojbe specijalne namjene i sl.). U oružanim snagama Sovjetskog Saveza, Francuske, Njemačke i Italije 1988. godine taj je broj respektivno iznosio: 41, 48, 54 i 30 posto, dok je 1995. godine iznosio: 74, 54, 60 i 47 posto. Osim u Ruskoj Federaciji (razlika je društveno uzrokovana, budući da mladež odbija vojnu službu), u svim drugim državama navedeni je porast udjela profesionalaca posljedica prosudbe državnih vodstava, prema kojima su takva rješenja jedina razumna alternativa za budućnost u kojoj će sofisticirana oružja biti još zahtjevnija.

Temeljem usporedbe navedenih pokazatelja, možemo zaključiti da je, od 1988. do 1995. godine, udjel profesionalaca u oružanim snagama Ruske Federacije, Francuske, Njemačke i Italije respektivno porastao 1,79 puta, odnosno 12,11 i 56 posto. U navedenim vojskama bilo je u prosjeku 58 posto profesionalaca. Istodobno, u nizozemskim oružanim snagama bilo ih je 63 posto, dok su se za potpunu profesionalizaciju vojske odlučili u Belgiji i Luksemburgu.

S obzirom na činjenicu da su troškovi za profesionalnog vojnika četiri do pet puta viši od troškova za vojnika ročnika, i taj čimbenik utječe na porast potrošnje po vojniku. Tu također valja imati na umu i troškove za istraživanje obrane i razvoj koji, iako polako, neprestano rastu. U SAD-u je, npr., 1979. godine za istraživanje i razvoj potrošeno deset posto cjelokupnog obrambenog proračuna, 1988. godine taj je udjel iznosio 12,9 posto, dok je 1994. godine već dosegnuo 14 posto. Nove tehnologije poticajno djeluju na istraživače koji nude suvremenija rješenja, što vodi razvoju sve složenijih oružja, modernizaciji starog oružja, a ona koja se ne mogu modernizirati povlače se iz naoružanja i nadomještaju novima.

Detaljnija raščlamba vojnog proračuna SAD-a, kao jedine velesile, pokazuje da SAD najveći dio sredstava troši za tehničke grane i rodove oružanih snaga. Rekorder u potrošnji vojnog proračuna je ratna mornarica (zajedno s mornaričkim pješastvom i mornaričkim zrakoplovstvom), koja je u 1993., 1994. i 1995. godini godišnje potrošila respektivno 31,1, 31,1, i 30,9 posto cjelokupnoga vojnog proračuna (zahtjev za 1996. godinu je bio 29,5%). Navedene dvije grane oružanih snaga SAD-a potroše svake godine približno 60 posto cjelokupnoga vojnog proračuna, što je 2,5 puta više od potrošnje kopnene vojske SAD-a.

Ovdje valja spomenuti i to da je smanjivanje opasnosti od izbijanja svjetskog rata među nekadašnjim suparnicima utjecalo na smanjenje važnosti strategijskoga nuklearnog oružja. Umjesto maksimalnog, obje su se strane opredijelile za minimalno zastrašivanje. Objе velike sile još su i prije raspada bipolarnog sustava postigle sporazum SALT I i II, a potom ih proširili na nove sporazume START I i II. Tijekom 1994. godine, obje strane su imale prilično izjednačen broj strategijskih nuklearnih glava. Iz Tablice 2 razvidno je da je SAD imao 8658 bojnih glava, a Ruska Federacija (koja je nadzirala i oružje u Kazahstanu, Bjelorusiji i Ukrajini) pak 10.125 glava. Objе strane dogovorile su se da će do 2003. godine smanjiti ukupni broj bojnih glava na 3000 do 4000. Dakle, broj tog oružja brže se smanjivao nego u slučaju konvencionalnih snaga (Tablica 1).

Novost u vezi s tom vrstom oružja jest rast uloge njegove manevarske komponente. Tako će SAD, od 1994. do 2003. godine povećati udio podmorničkih bojnih glava (3072) i bojnih glava koje nose bombarderi (3400) u ukupnoj svoti svih bojnih glava (8685), dakle sa 75 na 88 posto. U Ruskoj Federaciji taj će broj porasti s 50 na 83 posto. Budući da se na brojne pokretne podmornice i bombardere ne može izvesti preventivni napad (kao, npr., na kopnene baze međukontinentalnih raketa), svaka strana želi spriječiti iznenađenje.

U strategijsko osiguranje spadaju i sustavi proturaketne obrane SAD-a i Ruske Federacije od napada "trećih sila" koje bi se u budućnosti mogle naoružati strategijskim nuklearnim oružjem. Objе države su i taj podešelon (izvidački sateliti, promatrački radari, rakete za proturaketnu obranu, sustavi zapovijedanja i uzbunjivanja) uvrstili u sustav strategijskih nuklearnih snaga. Budući da je već 25 država dragovoljno potpisalo Sporazum o nadzoru nad tehnologijom strategijskog oružja (MTCR, *Missile Technology Control Regime*), te da će im se uskoro pridružiti još šest država, smanjit će se opasnost širenja tog oružja. No, ipak, činjenica da danas pet država imaju rakete dometa 500 km (Sjeverna Koreja, Iran, Sirija, Izrael, Saudijska Arabija), te da ih pet razvija rakete dometa 1000 i više kilometara (Pakistan, Sjeverna Koreja, Južna Koreja, Indija, Izrael, a najavila ih je i SRJ) diktira, kako SAD-u i NATO-u, tako i Ruskoj Federaciji osiguranje od slučaja kakvi su bili iračko

bombardiranje Izraela i Saudijske Arabije (1991.). To će sve povećati obrambene troškova, budući da je cijena adekvatnog proturaketnog sustava 20 do 30 milijardi dolara.

3. Promjena fizionomije oružanih sukoba nakon rušenja bipolarne ravnoteže

Najpouzdanija mjerila za utvrđivanje promjena u fizionomiji oružanih sukoba do kojih je došlo nakon rušenja bipolarne ravnoteže jesu: intenzitet, izražen u godišnjim gubicima ljudi u borbama, broj sukoba s konkretnim intenzitetima u pojedinim godinama, njihova prostorna raspodjela i trajanje, te, na kraju, tko se sukobio (države ili naoružane skupine u pojedinoj državi).

Prihvatimo li kao mjeru intenziteta sukoba polazište da su (1) mali sukobi oni u kojima broj poginulih ne prelazi tisuću, pri čemu u promatranoj godini nije palo više od 25 ljudi, da su (2) srednji sukobi oni u kojima je u promatranoj godini poginulo više od 25 ali manje od tisuću ljudi, te da su (3) ratovi sukobi u kojima je u godini promatranja ubijeno više od tisuću ljudi, možemo se u raščlambi osloniti na podatke iz izvještaja švedskih istraživača Petra Wallensteena i Karin Axell (*Journal of Peace Research*, 3, 1995.). Ti se podaci odnose na razdoblje od pada Berlinskoga zida do 1994. godine.

Podaci iz Tablice 3 pokazuju da je, u razdoblju od 1989. do 1994. godine, godišnja aritmetička sredina (prosječan broj) sukoba iznosila 47,5 sukoba. Najviše ih je bilo 1992. godine - 55, što je približno 17 posto iznad prosjeka. Najmanje ih je bilo 1994. godine - 42, odnosno približno 12 posto ispod prosjeka. Maksimum sukoba, dosegnut 1991. i 1992. godine, poklapa se s raspadom Sovjetskog Saveza i Jugoslavije.

U početku razdoblja od 1989. do 1991. godine, najčešći su oblik sukoba bili ratovi. Svake godine bilo ih je od 19 do 20. Ratovi su tvorili gotovo 40 posto svih sukoba u 1989., 1990., 1991. i 1992. godini. Već 1993. godine udio ratova u ukupnom broju sukoba počeo je opadati i iznosio je 30 posto svih sukoba, a 1994. godine pak jedva 17 posto. Empirijska raščlamba, dakle, pokazuje da je udio ratova u ukupnom broju sukoba postupno opadao, jednako kao što je opadao i ukupni broj sukoba.

Iz Tablice 3 vidljivo je da su u navedenom razdoblju oružani sukobi počeli i u Europi (prikazuju ih brojevi u zagradama). Dakle, prvi put nakon Drugoga svjetskog rata i u Europi je došlo do oružanih sukobi koji su zapravo pratili raspad višenacionalnih država, kakve su bile SFRJ i SSSR. Smanjenje broja sukoba u svijetu treba pripisati sve češćoj uporabi mirovnih snaga OUN, koje su od 1989. do 1993. godine izvele 25 mirovnih operacija. Te operacije doduše nisu uspjele u cijelosti spriječiti oružane sukobe, ali su pridonijele smanjivanju broja žrtava i patnji civilnog stanovništva (zajedno s humanitarnim operacijama). Istodobno su smanjivale i intenzitet oružanih sukoba, pa su se mnogi ratovi prometnuli u srednje sukobe, a mnogi srednji u male sukobe. Statistička raščlamba podataka za pojedine sukobe (predstavljeni su u izvještaju navedenih švedskih istraživača) pokazuje da je, npr., 1993. godine prosječno trajanje sukoba iznosilo 3,6 godina, dok je 52 posto svih sukoba trajalo više od pet godina.

Uz izneseno, moguće je zaključiti sljedeće:

1. Osamdeset posto svih ratova i drugih sukoba odvija se na području od ekvatora do 43 stupnja sjeverne geografske širine i od meridijana Greenwich do

140 stupnja geografske dužine, pa to područje možemo uvjetno nazvati svjetskom "strategijskom crnom rupom".

2. Nešto manje od 90 posto svih ratova i sukoba, svake godine, odnose se na oružane sukobe unutar država (sukobe među etničkim, vjerskim, političkim i drugim skupinama te snagama pod vladinim nadzorom).

3. Većina žrtava u ovim sukobima nije stradala od suvremenog oružja (s kakvim se bave konvencije o ograničavanju naoružanja), nego od običnog streljačkog oružja, mina i improviziranog oružja. Pri tome su od ovih oružja najviše stradavali civili, jer sukobljene strane u unutarnjim sukobima ne poštuju odredbe međunarodnog ratnog i humanitarnog prava.

4. Budući da su u novije vrijeme, u nekim sukobima i ratovima, sukobljene strane napale pripadnike mirovnih snaga OUN-a, uzimali ih za taoce, pljačkali njihova skladišta i ucjenjivali ih, pojavila se potreba za promjenama mandata mirovnih snaga OUN, te za pripremama i provedbom posebnih vojnih operacija, tzv. operacija za potporu mirovnih snaga OUN-a. Operacije kombinirane s pomorskom, riječnom i zračnom blokadom te zračnim udarima ulile su novo povjerenje u mirovne snage OUN-a i pridonijele uspješnijem obavljanju njihovih zadaća.

5. U svim vrstama sukoba i ratova, sukobljene strane široko primjenjuju metode i sredstva nekonvencionalnog ratovanja s naglaskom na atentatima, sabotazama, diverzijama, napadima na naselja i druge zabranjene ciljeve, što dodatno potiče velike migracije civilnog stanovništva. Takvo stanje zahtijeva da OUN organizira posebne humanitarne operacije i angažira dodatne mirovne snage za njihovo osiguranje.

6. Nakon raspada bipolarne ravnoteže sigurnosni rizici najčešće nisu bili oružani sukobi, nego prije svega neoružana ekspanzija međunarodnog kriminala, krijumčarenje droge i oružja, epidemije zaraznih bolesti (aids, ebola i dr.), pustošenje prirodnih izvora, posljedice opasnih tehnologija (npr., katastrofa u Černobilu), međunarodni terorizam, iseljavanje iz država zahvaćenih epidemijama, glad, nezaposlenost i sustavno dokidanje ljudskih prava (što je pokrenulo valove iseljavanja), nenadzirani stupanj porasta stanovništva i slično. Među navedenim rizicima posebna kategorija rizika proizlazila je iz mogućnosti proliferacije oružja za masovno uništavanje i (ili) tehnologija za njegovu proizvodnju, onima koji bi ga mogli zlorabiti.

Među sukobima do kojih je došlo nakon raspada bipolarne ravnoteže valja izuzeti primjere Zaljevskog rata (1991.) i niz operacija SAD-a, NATO-a i EZ na teritoriju i vodama nekadašnje Jugoslavije radi zaustavljanja rata u Bosni i Hercegovini. U oba slučaja vodeću ulogu imale su oružane snage SAD-a, koji je uz mandat OUN-a bio stožer oko kojeg su se udružili njihovi saveznici.

Zaljevski rat (1991.) bio je prvi rat vođen najsuvremenijom tehnologijom i sukladno doktrini zračno-kopnene bitke. U tom se ratu u praksi pokazalo da je zračnim snagama SAD-a i saveznicima, nakon polugodišnje pomorske blokade Iraka, trebala jednomjesečna ofenziva usmjerena na iračke ciljeve u Kuvajtu i na strategijske ciljeve u Iraku (bilo je približno 100.000 polijetanja) kojom su najprije razbijeni protuzračna obrana, sustav veza i zapovijedanja te logistički sustav. Time se kopneni sustav iračke obrane Kuvajta srušio i prije nego što su savezničke polumilijunske kopnene snage krenule u završni napad. Rat na kopnu završio je za tri-četiri dana potpunim razbijanjem iračke četvrtmilijunske grupacije kopnene vojske i

oslobađanjem Kuvajta. Saveznici su imali minimalne gubitke, čime je potvrđena pravilnost uporabe *stand off* oružja i tzv. doktrine ratovanja bez vlastitih žrtava (*zero death warfare*).

Slično je bilo i s vojnim posredovanjem SAD-a, NATO-a i EU na području nekadašnje Jugoslavije, s tom razlikom da je vanjski strategijski manevar okruživanja središta krize trajao dulje. Nakon rasporeda američkih postrojbi u Makedoniji, početka pomorskih blokada na Jadranu, blokada na Dunavu i zračnih blokada Bosne i Hercegovine, SAD i NATO su nizom zračnih udara razbili protuzračnu obranu, zapovjedne centre i skladišta bosanskih Srba, i time stvorili uvjete za prestanak neprijateljstava u Bosni i Hercegovini i za dolazak kopnenog kontingenta IFOR-a (60.000 vojnika), te nastavak mirovne operacije. Suprotno zaljevskim strategijskim operacijama, koje su se odvijale sekvencijalno, prema svim pravilima ratne strategije, operacije na području nekadašnje Jugoslavije odvijale su se kumulativno, korak po korak. Pri tome su se ekonomska blokada SRJ i potpora hrvatskoj i bošnjačkoj vojsci tijesno preplitale s diplomatskim potezima (Daytonski sporazum). U oba navedena slučaja SAD je, kao jedina velesila, predvodio koaliciju sukladno mandatu OUN-a. Taj primjer u budućnosti otvara brojne nove mogućnosti.

Činjenica da su u proteklom razdoblju (1989.-1994.) više od 90 posto svih sukoba i ratova u svijetu bili unutarnji sukobi, pridonijela je jačanju posebnog kontingenta oružanih snaga specijaliziranog za unutarnju sigurnost. Te snage, koje se do sada nisu razmatrale pri dogovorima o strategijskoj ravnoteži, u 1988. godini predstavljale su u Sovjetskom Savezu 11, u Francuskoj 19, Italiji 57, Španjolskoj 40 i Turskoj 20 posto od ukupnih oružanih snaga namijenjenih obrani države od vanjskih ugroza. Do 1995. godine ti su dijelovi u Rusiji narasli na 13, u Francuskoj na 23, u Italiji na 78 i u Turskoj na 35 posto, dok je u Španjolskoj taj broj ostao nepromijenjen. Uz povećanje dijela tih snaga u obrani, novost je i činjenica da su te postrojbe naoružane teškom borbenom tehnikom, oklopnim vozilima i helikopterima, te da su ustrojene u bojne, legije i (ili) brigade, kao redovita vojska. Ilustracije radi, navedimo i to da su ove snage 1995. godine u Alžiru predstavljale 34, u Egiptu 46, Iranu 48 i u Saudijskoj Arabiji 83 posto jakosti redovne vojske, dok su u Indiji bile čak za 31 posto brojnije od redovne vojske.

Sličan je trend zabilježen i u priobalnim državama, budući da su one stekle pravo proglašavanja područja s posebnim ekonomskim pravima (EEZ, *Exclusive Economic Zone*) u pojasu do 200 milja udaljenom od obalne crte. Budući da na tom području nadzor nad ribolovom, geološkim istraživanjima na morskom dnu (odakle se godišnje crpi više od 30 posto ukupne količine nafte) i drugim djelatnostima (npr., krijumčarenje droge, ljudi, oružja, ekološke kontaminacije i dr.) ne mogu provoditi brodovi ratne flote (jer su preskupi, neadekvatno opremljeni i s ljudstvom neuvježbanim za taj posao), sve države koje su proglasile ove posebne zone ustrojile su ili ojačale postrojbe obalne straže. Proračun takvog podešelona u 1994. godini u SAD-u je iznosio gotovo četiri milijarde dolara. Njegov ustroj sastojao se od približno 40.000 ljudi, 51 oceanskog patrolnog broda, 86 obalnih patrolnih brodova, 133 helikoptera i 73 zrakoplova. Slično se postupilo i na Jadranu, gdje su veće priobalne države (Hrvatska, Italija) ustrojile obalne straže. Ograničavanje konvencionalnih snaga i konvencionalnog oružja u Europi je, dakle, utjecalo na brojčano jačanje snaga za održavanje unutarnjeg reda (odnosno za tzv. unutarnju obranu države) i njihovo naoružavanje.

4. Standardi (pre)oblikovanja europske strategijske ravnoteže

Još 1988. godine, oba bloka u Europi, od Atlantika do Urala, imali su zajedno (Tablica 4), uz 4,500.000 vojnika, približno 75.000 tenkova, 30.000 borbenih vozila pješništva, 60.000 topničkih sustava, 2000 helikoptera i 12.000 borbenih zrakoplova. Prema broju vojnika, blokovi su bili prilično izjednačeni (odnos između NATO-a i VU bio je 2,340.000 prema 2,143.000), dok je Varšavski blok imao izrazitu premoć u teškoj kopnenoj tehnici, i to: u tenkovima 2,38 prema 1, u borbenim vozilima pješništva 3,8 prema 1, u topničkim sustavima 3,28 prema 1, u borbenim helikopterima 1,41 prema 1, te u borbenim zrakoplovima 1,74 prema 1. Pošto je, uza sve to, VU mogao mobilizirati dva puta više vojnika u kraćem vremenu nego SAD (koji je mobilizirane trebao dovesti preko Atlantika), NATO je morao u obrani dati prednost taktičkom nuklearnom oružju. Taktičko nuklearno oružje bilo je namijenjeno, u slučaju napada suprotnog bloka, razbijanju protivnikovih ešelona u dubinu, a time i osiguranju uspješne obrane.

Tek je s perestrojkom stvorena mogućnost za raspravu o tome kako će oba bloka dimenzionirati i rasporediti svoje snage u Europi, a da se pri tome ni jedna ne osjeća ugroženom. Umjesto dotadašnje asimetrične nuklearno-konvencionalne ravnoteže, odlučili su se za simetričnu konvencionalnu ravnotežu. Sukladno tome, oba suparnika su do kraja srpnja 1992. godine iz Europe povukli cjelokupno taktičko nuklearno oružje. Time su stvoreni sigurni vojni temelji sadašnje stabilnosti u Europi.

Odredbe međunarodnog Sporazuma o ograničenju konvencionalnog oružja u Europi obvezuju sve europske države članice NATO-a, nekadašnjeg VU i novonastale države na području nekadašnjeg SSSR-a. Stoga gornju granicu količine oružja koja je posebno određena za članice NATO-a, a posebno za tzv. budimpeštansko-taškentsku skupinu (te unutar skupina, za svaku državu posebno), možemo smatrati kao harmonizacijske količinske standarde koji će biti aktualni i u sljedećem tisućljeću.

Među kvalitativne standarde spadaju i depolitizacija i demokratizacija oružanih snaga (koje su u jednostranačkim državama bile pod nadzorom samo jedne stranke), modernizacija oružanih snaga (što se u bivšim socijalističkim državama odnosi na prilagođavanje promjenama), profesionalizacija (koju uzrokuju sve složenija ratna tehnologija, a izražava se kroz sve veći broj profesionalnih vojnika), konverzija vojne industrije i transparentnost obrambenih i ratnih doktrina (što znači da proistječu iz jasno određenih državnih interesa koji moraju biti polazište za oblikovanje obrambene doktrine iz koje, potom, nastaje ratna doktrina i doktrina civilne obrane). Za Rusku Federaciju ostalo je otvorenim pitanje treba li u ratnu doktrinu uključiti i snage za obranu od unutarnjih prijetnji (to pitanje ni danas nije riješeno, unatoč činjenici da je u Rusiji taj specijalizirani ešelon veoma snažan). Među vrlo značajne čimbenike harmonizacije trebalo bi uključiti i međunarodnu vojnu suradnju, te suradnju s međunarodnim sigurnosnim institucijama, jer bez međusobnog otvaranja i međusobnih uvida u nacionalne obrambene sustave nije moguće osigurati međunarodno povjerenje (*Confidence Building Measures*).

Polazna točka eksperata obaju prijašnjih blokova bila je da poštovanje načela "obrambene usmjerenosti" i "obrambene dovoljnosti" traže od obiju skupina država u Europi, od Urala do Atlantika, izjednačeni broj vojnika kopnene vojske i teških borbenih sustava za potporu kopnenoj vojsci. U tom broju, koji je bio jednak za

obje skupine (približno 3,000.000 vojnika, 20.000 tenkova, 30.000 oklopnih transportera, 20.000 topničkih sustava, 2000 borbenih helikoptera, 6800 zrakoplova), obuhvaćene su i kvote za pojedinačne države koje nisu smjele biti prekoračene (naravno, pojedine države mogle su imati manji broj oružanih sustava od propisanog). Podaci o gornjim granicama (plafonima) sporazuma, te stvarni iznosi u prosincu 1994. godine predstavljeni su u Tablici 5 (u zgradama).

Usporedba podataka iznesenih u tablicama 5 i 4 pokazuje da se u Europi broj tenkova smanjio za 36.058 (tj. za 92 %), broj topničkih sustava je opao za 8 334 (za 18 %), dok u ukupnom broju oružja nije bilo razlika. Pri svemu tome bitno je da je broj komada borbene tehnike u obje skupine država jednak. Budući da se bez tenkova ne mogu provoditi brzi i duboki prodori, time su obje strane pokazale da uistinu ne namjeravaju poduzimati ofenzivne operacije.

Podaci o borbenoj moći svake skupine država (Tablica 5) zorno pokazuju da su eksperti obaju nekadašnjih blokova imali podjednaka stajališta u vezi s time kolika bi trebala biti vojska obiju skupina europskih država i kako bi trebala biti opremljena da bi se u Europi postigla strategijska harmonija, odnosno da bi se sve države osjećale sigurno. Standardi za oblikovanje tipične europske vojske (izraženi kao količnik između broja vojnika i odgovarajućeg oružja svakog bloka) pokazuju da bi ta idealna vojska morala imati na 146 do 149 vojnika jedan tenk, na 94 do 98 vojnika jedno borbeno vozilo pješništva, na 149 do 153 vojnika jedan topnički sustav, na 1395 do 1458 vojnika jedan borbeni helikopter, te na 419 do 434 vojnika jedan borbeni zrakoplov. Budući da je Rusija imala višak oružja, jedan njegov dio morao je biti premješten istočno od Urala (zbog toga se i ne poklapaju podaci o broju vojnika u tablicama 4 i 1, jer su u Tablici 1 predstavljene cjelokupne oružane snage SAD-a, Rusije i Kanade).

Unatoč postignutoj strategijskoj ravnoteži konvencionalnih snaga u Europi, još su ostala otvorenim pitanja strategijske nuklearne ravnoteže između europskih članica NATO-a, zbog toga što one nemaju dovoljno strategijskog nuklearnog oružja da bi mogle održavati ravnotežu s Ruskom federacijom (Francuska ima na podmornicama 80 raketa, 18 interkontinentalnih raketa na kopnu i dvije eskadrile strategijskih bombardera mirage IV P, Velika Britanija ima pak samo 48 raketa na podmornicama), nemaju mrežu obavještajnih satelita (koji bi ih upozorili na napad), te raketnih sustava za proturaketnu obranu. Europske države članice NATO-a nemaju niti transportnih sredstava za brzu zračnu ili pomorsku preraspodjelu postrojbi do točki i područja izvan teritorija NATO-a.

Da bi se europske države članice NATO-a stvarno izjednačile s Ruskom federacijom morale bi raspolagati i s onim snagama koje je SAD dao za europsku obranu. Tu nije samo riječ o značajnim konvencionalnim sredstvima (u napomenama u Tablici 5 dani su podaci o američkom doprinosu ravnoteži u Europi), nego i o potpuno novom projektu satelitske obavještajne mreže, proturaketnoj obrani i europskoj trijadi (medukontinentalne rakete, strategijske nuklearne podmornice i strategijski bombarderi). Stoga je potpuno jasno da će u te svrhe Zapadna Europa morati udružiti sredstva, jer ni jedna europska država neće moći samostalno realizirati tako ambiciozni projekt (ni gospodarski, ni kadrovski). To posebno neće biti moguće uzme li se u obzir da su 1994. godine europske članice NATO-a za obranu izdvajale prosječno 2,4 posto nacionalnog dohotka, dok su, međutim, SAD izdvajale 4,3 posto.

Eksperti Ruske Federacije, nakon raspada VU i SSR-a, u više su navrata, kao alternativu NATO-u, predlagali da se SAD povuče iz Europe, i da funkciju NATO-a

preuzme Europsko obrambeno vijeće kojemu bi se pridružile sve europske države, te azijske države nekadašnjeg SSSR-a. Nova obrambena institucija bi, dakle, obuhvaćala područje od istočnih obala Atlantika do zapadnog Tihog oceana, pri čemu bi tom savezu stratejsku nuklearnu potporu pružala Ruska Federacija. Razumljivo je da takav prijedlog nije naišao na pozitivan odjek u Europi. Zapadnoeuropske države željele su očuvati NATO, među ostalim i zbog vrlo nestabilne političke situacije u Ruskoj Federaciji, u kojoj postoje snage koje žele obnoviti Sovjetski Savez. No, u Europi su se odvijale intenzivne rasprave o reformi NATO-a, te o jačanju europske komponente u NATO-u. I unatoč formiranju korpusa NATO-a za brza djelovanja i eurokorpusa, europska obrana i nadalje nije kompletna zbog nepostojanja, već spomenute, stratejske trijade. Uvažavajući činjenicu da je 1994. godine cjelokupni vojni proračun europskih članica NATO-a iznosio 168 milijardi dolara (izraženo prema vrijednosti dolara u 1993.), što je 1,65 puta manje od američkog proračuna, posve je razumljivo da se niti u buduće europski dio NATO-a neće moći ostamostaliti, tj. odcijepiti od SAD-a. Europski glasači, naime, teško bi prihvatili da u sljedećih deset godina povećaju obrambeni udio u nacionalnom dohotku s 3,5 na 4,5 posto. Stoga će u sljedećem tisućljeću sudjelovanje SAD-a u europskoj obrani biti *conditio sine qua non*, europske ravnoteže i u konvencionalnom i nuklearnom naoružanju.

Ohrabrujuće djeluju podaci o tome da je potkraj 1994. godine ukupni broj vojnika i naoružanja bio znatno niži od gornje granice dogovorene Sporazumom o ograničenju konvencionalnih kopnenih snaga u Europi. Iz odnosa snaga (Tablica 5, podaci u zagradama odnose se na stvarno stanje potkraj 1994. godine) razvidno je da je ukupan broj vojnika u oba bloka bio 17 posto niži od dopuštene gornje granice. Broj tenkova dosegao je gornju granicu, ali bilo je sedam posto manje borbenih vozila pješništva, četiri posto manje topničkih sustava, 26 posto manje helikoptera za potporu i osam posto manje borbenih zrakoplova. Države, potpisnice Sporazuma, očito su poštovale njegove odredbe. Neznatno su od njega odstupale samo države koje su bile u ratu (Azerbejdžan, Armenija) i države koje nisu uspjele provesti reformu (Ukrajina, Slovačka), te Turska i Grčka.

Na posljertku valja istaknuti da je nesigurnost, uzrokovana činjenicom da se poslije Hladnog rata nije moglo predvidjeti kakve će biti nove vojne ugroze, te tko bi i odakle mogao napasti, utjecala na promjenu pristupa operativnom planiranju. Umjesto planiranja usmjernog na neprijatelja (*enemy oriented*) uvedeno je planiranje usmjereno na zadaće svojih snaga (*tasks oriented*). Sukladno tome NATO, Ruska Federacija i mnoge druge države oblikovale su u konvencionalnom oružanju tri ešelona. Prvi, najmanji, tvore snage u visokoj bojnoj spremnosti osposobljene za brzo posredovanje (dio je osposobljen za trenutnu uporabu). U NATO-u te snage imaju oznaku SZB (RRC, *Rapid Reaction Corps*), odnosno STD (IRF, *Immediate Reaction Force*). Drugi ešelon sastavljen je od glavnih obrambenih snaga (*Main defence Forces*) s jezgrom koja se popunjava brzom mobilizacijom. Treći ešelon tvore snage za ojačanje glavnih snaga (*Augmentation Forces*), za čiju mobilizaciju i bojnu pripremu treba više vremena. Većina europskih država na isti je način ustrojila jezgra specijalizirana za sudjelovanje u operacijama OUN-a. Pri tome, novost je da za mirovne operacije nisu osposobljene samo postrojbe kopnene vojske nego i mornarica, zrakoplovstvo i policijske snage.

Do bitnog odstupanja od odredbi o preoblikovanju nekadašnjih oružanih snaga socijalističkih država (u suvremene vojske prema europskom uzoru) i

nepoštovanja odredbi o ograničenju konvencionalnog oružja došlo je na području nekadašnje Jugoslavije. Na tom je prostoru zbog rata (1991.-1995.), došlo do militarizacije. Vojne snage svih sukobljenih strana (Vojske RS-a i RSK-a, Armije BiH, HVO-a, HV-a), Makedonije i SRJ, na kraju 1994. godine brojale su približno 530.000 vojnika (dakle 2,6 puta više nego prije raspada SFRJ). Tome treba pribrojiti i UNPROFOR-ov kontingent (40.000 ljudi), snage NATO-a i EU (koje su provodile pomorske operacije na Jadranu - *Maritime Monitor in Sharp Vigilance*), američki kontingent u Makedoniji zračne snage NATO-a (koje su 1994. godine provodile operaciju DENY FLIGHT), te od 1996. godine i kontingent IFOR-a. Na vrhuncu krize (u vrijeme hrvatske operacije OLUJA i NATO-ove operacije DELIBERATE FORCE) na području bivše Jugoslavije nalazilo se približno 700.000 ljudi pod oružjem).

Na sreću, stanje u bivšoj Jugoslaviji nije dovelo do regionalizacije rata i do lančanih reakcija naoružavanje susjednih i drugih država (s izuzetkom Albanije koja je pod oružjem imala dva posto stanovništva). Sve europske države dosljedno su poštovala standarde o oblikovanju svojih oružanih snaga sukladno međunarodnim Sporazumima o ograničenju konvencionalnog oružja (Tablica 5).

Usporedno sa spomenutim dostignućima kod konvencionalnih snaga u Europi (Tablica 5), te na području nuklearnog oružja (Tablica 2), morat će se uvažavati i aktualna neriješena pitanja koja u budućnosti mogu ugroziti dosadašnja postignuća. Tu je riječ o ravnoteži na moru i o premoći SAD-a u oružjima koja nisu obuhvaćena *Sporazumom o ograničenju nuklearnog oružja*. SAD je nakon raspada SSSR-a postigao premoć na moru koju sadašnja Ruska Federacija ne može neutralizirati. Budući da su tri baltičke države (Latvija, Estonija i Litva), Moldavija i Ukrajina proglasile samostalnost, Ruska Federacija izgubila je glavne elemente pomorske znanstvene, tehničke i logističke infrastrukture na Baltiku i Crnome moru. Ruskoj su federaciji za baziranje flote ostala samo luke na Sjevernome moru i Tihom oceanu. Ratna mornarica nekadašnjeg Sovjetskog Saveza imala je 1988. godine 372 podmornice, četiri protupodmornička nosača zrakoplova, 36 krstarica, 62 razarača, te 400 mornaričkih bombardera. Tijekom 1995. godine, od tih snaga preostale su 183 podmornice, dva nosača zrakoplova, sedam krstarica, 34 razarača i 100 bombardera. U proteklom desetljeću, SAD je zadržao 12 nosača zrakoplova i naoružao površinske brodove i podmornice krstarećim raketama *tomahawk* (u nuklearnoj inačici imaju domet do 2500 km). SAD može, s navedenim snagama, izvesti prvi nuklearni udar, bez uporabe strategijskih nuklearnih snaga. S obzirom da je te rakete (koje lete na visini od 20 do 30 metara iznad površine zemlje ili mora) veoma teško otkriti i uništiti, mnogi ruski eksperti smatraju da su, tijekom pogadanja o ograničenju strategijskog oružja, upali u zamku. Iako su krstareće rakete spore (imaju podzvučnu brzinu), zbog njihove brojnosti (broj njihovih nosača nije ograničen), teško ih je otkriti. Budući da se njihova konvencionalna glava lako može zamijeniti s nuklearnom bojnom glavom, postale su i strategijski čimbenik. Ovu tvrdnju empirijski potvrđuje Zaljevski rat (1991.) i rat na području nekadašnje Jugoslavije (operacija DELIBERATE FORCE, 1995.), u kojima su te rakete u konvencionalnoj inačici bile izrazito učinkovite. Stoga je opravdano očekivati da će se, ubuduće, taj tehnološki čimbenik uzeti u obzir pri dogradivanju standarda za ograničavanje i konvencionalnog i nuklearnog oružja.

5. Umjesto zaključka

Posljedice raspada strategijskog bipolarnog sustava, pojava novih oblika oružanih sukoba i postignuta strategijska ravnoteža imaju višedimenzionalne značajke i osjećat će se i u budućnosti, jer će se proces usklađivanja nastaviti. Proces usklađivanja naoružanja pratit će gospodarsko natjecanje između SAD-a, Europe, Japana, Kine, Rusije i drugih država koje će nastojati još više ojačati svoj gospodarski položaj. Pri tome će o njihovu položaju moći odlučivati i sadašnji stupanj gospodarskog rasta.

Značajno je da se prednost SAD-a u odnosu na druge države (izražena u visini bruto nacionalnog proizvoda) postupno smanjuje. Natjecanje na svjetskom tržištu, te promijenjeni strategijski odnosi sila nastali dokidanjem bipolarne ravnoteže, nedvojbeno će pridonijeti i intenziviranju istraživanja na području obrane. Do toga će doći ne samo zbog toga što tehnologija i razvitak novih oružja diktiraju stalnu modernizaciju i noveliranje starih normi vojne ravnoteže nego i zato što promjene na političkim zemljovidima otvaraju mogućnosti za najraznovrsnije geopolitičke kombinacije, te zbog novih oblika sudjelovanja i pojava gospodarskih konfrontacija između novonastalih država.

Važnu geopolitičku ulogu imat će i istraživanja demografskih čimbenika i, zbog siromašenja prirodnih izvora na kopnu, istraživanja nalazišta sirovina na morskome dnu, novih izvora hrane u moru (kril, plankton i dr.) i energije mora (valova, plime, temperaturnih razlika između morske površine i dubljih slojeva vode i sl.). Promjene u navedenim činiteljima utjecat će na nacionalne interese i strategiju te na međunarodne odnose.

Ilustrativan je primjer *Šangajski sporazum* (između Ruske Federacije, Kine, Kazahstana, Kirgizije i Tadžikistana), u čijoj se jednoj klauzuli ističe da će se države potpisnice zajedno boriti protiv prodora islamskog fundamentalizma. Očito, ove države vide u porastu muslimanskog pučanstva i širenju ideje o islamskoj revoluciji nove rizike koji ih sve podjednako ugrožavaju.

Posljedice Hladnog rata su, s obzirom na globalnu raširenost, veoma slične onima Prvog i Drugog svjetskog rata. U sva tri slučaja raspale su se velike koalicije (nakon Prvog svjetskog rata raspala se koalicija centralnih sila čije su članice bile Njemačka, Austrougarska i Turska; u Drugome svjetskom ratu raspao se savez sila Osovine koji su tvorile Njemačka, Italija, Japan i satelitske državice; nakon Hladnog rata raspali su se Varšavski blok i Sovjetski Savez). Nakon svega, stvorene su nove države, došlo je do revolucija, do oblikovanja novih saveza, te do redefiniranja državnih interesa, utjecajnih sfera i prilagodbe međunarodnih sigurnosnih institucija novonastalim uvjetima. Tako je, npr., nakon Hladnog rata došlo do udruživanja Njemačke, osamostaljivanja nekadašnjih članica Varšavskog bloka, Čehoslovačka se razdružila na dvije države, Češku i Slovačku, na teritoriju SSSR-a formirano je 15 novih država, a na prostoru nekadašnje Jugoslavije nastalo je pet novih država. Pošto je u procesu raspada Istočnog bloka došlo do implozije vojne sile na teritoriju Ruske Federacije (tamo su se povlačile postrojbe Sovjetske armije), uspostavljen je novi odnos snaga u Evropi i Aziji. Zbog dijela nuklearnih strategijskih arsenala koji su ostali na teritoriju Kazahstana, Ukrajine i Bjelorusije izgledalo je da će na tom području nastati četiri nuklearne sile, što je moglo ugroziti sve dotadašnje američko-ruske dogovore u vezi s ograničenjem nuklearnog oružja. Iznad svega

lebdjela je i opasnost od moguće proliferacije nuklearnog naoružanja u druge države, što je bio novi dodatni rizik.

Budući da je nakon završetka Hladnog rata SAD ostao jedinom svjetskom velesilom, te da je Ruska Federacija nakon izbora krenula u smjeru daljih reformi, aktualnim je postalo pitanje hoće li se na svijetu umjesto dotadašnjeg bipolarnog sustava oblikovati novi unipolarni sustav, ili će se događaji odvijati u smjeru oblikovanja novoga multipolarnog sustava, čiji bi polovi mogli postati regionalnim silama na pojedinim kontinentima i regijama (SAD, Europa, Kina, Japan, Rusija i Indija). U novim odnosima, SAD se odlučio za korigirani unipolarni sustav, odnosno poduprijeti partnere i gospodarsko udruživanje u svim dijelovima svijeta. Jednako tako odlučio je poduprijeti preoblikovanje Ruske Federacije i drugih bivših socijalističkih država, te surađivati i s Kinom. Budući da u procesu globalizacije postoje opasne raspukline (tu možemo navesti: otuđenje države od društva i nacije, tj. nekakvu denacionalizaciju; jačanje težnji k nejednakosti, jer 20 posto najbogatijih država ima 83 posto svjetskog dohotka; krizu identiteta koju uzrokuju ideologija, povijest, demokracija i dr., te polarizaciju Sjever - Jug koja se pokazuje u tome da Jug, u kojemu živi 80 posto stanovnika našeg planeta, troši samo četiri posto svjetskih sredstava za razvoj i istraživanja), globalizacija sigurnosno-obrambenih integracija predstavlja važan element sprečavanja sukoba.

Temeljem iznesenog s priličnom vjerojatnošću možemo zaključiti da će se u budućnosti trebati provoditi globalna istraživanja o vojnim aspektima sigurnosno-obrambene sfere, koja neće biti produkt napora pojedinih institucija ili pojedinaca i neće biti etnocentrično utemeljene. Njih bi trebale podupirati države koje su ih spremne i ostvarivati. Riječ je, dakle, o međunarodnoj strategiji. Za sada su takva istraživanja počela u NATO-u i u Ruskoj Federaciji, a neka se vode i zajednički. No, dosad nema cjelovitoga međunarodnog projekta koji bi odgovorio na pitanja što bi sve trebalo promijeniti na svjetskoj razini u Savjetu sigurnosti OUN-a (u vezi s pitanjem novih članica koje su, realno, već regionalne sile), što bi trebalo promijeniti u nekim poveljama OUN-a koje se odnose na glavni stožer i u drugim činiteljima koji se odnose na vojnu komponentu OUN -a (a bili su predviđeni u temeljnim dokumentima OUN-a), te kako oblikovati doktrinu uporabe vojne sile OUN-a i slično.

Iz prakse je poznato da klasične mirovne operacije OUN-a nisu bile uvijek uspješne ako ih nisu podržale vojne snage SAD-a, NATO-a i slično. Dakle, riječ je o novoj vrsti operacija za potporu OUN-a. Posebnu pozornost zaslužuje i činjenica da su snage OUN-a, ponekad i protiv svoje volje, postajale čimbenikom destabilizacije, jer su ih neke strane u sukobu napadale, pljačkale njihova skladišta, uzimale za taoce njihove pripadnike, koristili njihovo naoružanje i opremu i sl. Iskustva NATO-a u suradnji s dosadašnjim suparnicima, mogla bi se iskoristiti i u ovom slučaju. No, zbog nedostatka novca i kompleksnosti organizacije OUN-a do toga još nije došlo. Zasad je realnije očekivati da će tu najviše pomoći SAD, koji je već počeo istraživati novu vrstu operacija koje više nisu ni klasične vojne, ni klasične mirovne operacije, nego nešto između toga. U SAD-u su tu vrstu operacija nazvali operacije različite od rata (OOTW, *Operations Other Than War*). U tom sklopu razvijaju se i nova neubojita oružja koja neće ubijati protivnika, nego će ga samo onesposobiti (*non-lethal weapons*). Oba područja zaslužuju posebnu pozornost, pa možemo očekivati intenziviranje takvih vrsta istraživanja.

Sukladno navedenom, u budućnosti će zacijelo na važnosti dobiti i proučavanje strategije rješavanja kriza (*crisis strategy*). To relativno novo područje, koje doduše

ne spada u klasičnu vojnu strategiju ali ima mnoga njezina obilježja, veoma je prostrano istraživačko polje i pretpostavlja široki spektar sredstava. Empirijski podaci iz Zaljevskog rata (1991.) i rata na području nekadašnje Jugoslavije (za razdoblje 1993.-1995.) pokazuju da se u kriznim strategijama primjenjuju kombinirane obavještajne operacije, logističke operacije, metode i snage strategijskog odvratanja, niz diplomatskih akcija te široke skale operacija gospodarskog ratovanja u kojemu su informacije i posebne operacije najsnažnije oružje za dobivanje potpore svjetskoga javnog mnijenja. Svi takvi potezi, u kojima su vojne snage i ratne operacije svojevrsni katalizator koji osigurava učinkovitije djelovanje drugih strategija (uz *peacekeeping* tu su i *peace enforcing operacije*), veoma su kompleksni i iziskuju uporabu metastrategije koja usmjerava sve ostale strategije (diplomatsku, ekonomsku, političku i dr.). S tim u svezi valja naglasiti da se do sada podcjenjivala uloga psihološke strategije. Stoga možemo očekivati da će u sklopu znanosti o obrani veću važnost dobiti konfliktologija i strategija krize. Iznimno aktualni postat će geopolitika i vojni aspekti djelovanja OUN-a, uporaba vojnih snaga NATO-a i drugih obrambenih saveza radi potpore mirovnim snagama. Jednako tako, sve aktualnija bit će i pitanja jačanja sigurnosti, ne samo na području od Atlantika do Urala nego sve do Vladivostoka. Nakon raspada bipolarne ravnoteže, koji je predstavljao kraj konfrontacijskog razmišljanja, nekadašnji suparnici postali su partneri u stvaranju novog, sigurnijeg svijeta. Budući da raspad Varšavskoga bloka nije popratio raspad NATO-a, središnje je pitanje postalo kako će se NATO prilagoditi novonastalim promjenama u Europi i svijetu. U tom sklopu važno je bilo i pitanje NATO-ova (ne)širenja, a time i njegova preoblikovanja i prilagodbe novonastalim promjenama. Istraživanja na tom području bit će sve aktualnija, poglavito za države koje namjeravaju pristupiti NATO-u.

S početkom perestrojke u Europi su bila zamjetne dvije suprotstavljene koncepcije. Ruski stručnjaci smatrali su da bi se, kao protumjera za povlačenje Sovjetske armije iz Srednje i Istočne Europe, te za udruživanje Njemačke, iz Europe morale povući postrojbe SAD-a. Pri tome su se zalagali za to da se između granica Zajednice Nezavisnih Država i NATO-a formira pojas neutralnih država. Preobrazbom Sovjetskog Saveza u Zajednicu Nezavisnih Država s jedinstvenim glavnim stožerom, očekivali su da će se nakon raspada Varšavskog pakta ustanoviti nekakva ruska obrambena organizacija slična NATO-u. Nasuprot takvom maksimalističkom pristupu, koji se nije temeljio na realnim prosudbama stanja u bivšem Sovjetskom Savezu nakon njegova raspada, i koji je precijenio kohezijske trendove, našle su se srednjoeuropske države, nekadašanje članice Varšavskog pakta, baltičke republike i Slovenija, koje su bile zainteresirane za što žurniji prijam u NATO kako bi se osigurale od neizvjesne budućnosti (prije svega postojao je strah da bi vlast u Rusiji mogle preuzeti snage koje bi željele obnoviti Sovjetski Savez, te ponovno pomaknuti područje sigurnosnih interesa na crtu Baltik - Jadran). Umjesto takvih, krajnje maksimalističkih mogućnosti, SAD i NATO su se odlučili za čekanje i praćenje razvoja događaja u Ruskoj Federaciji, kao najjačoj sili preostaloj nakon raspada Sovjetskog Saveza. Ujedno, državama zainteresiranim za ulazak u NATO ponudili su program *Partnerstvo za mir*. Formiranjem NATO-ovog Vijeća za suradnju (NACC, *North Atlantic Cooperation Council*) otvorile su se mogućnosti da se i Ruska Federacija uključi u proces približavanja nekadašnjim suparnicima. Iako mnogi odgovorni u NATO-u ponavljaju kako će se u procesu širenja NATO-a samostalno odlučivati o prijemu

ove ili one države, jasno je da ne smiju prenatrženim potezima izazvati određene ruske krugove. Naime, takvi bi se potezi mogli iskoristiti protiv sadašnjega ruskog vodstva koje nastoji očuvati prestiž Rusije kao regionalne europske velesile, a istodobno reformirati Rusiju u modernu državu prema uzoru na europske države.

I na kraju, iako ne i posljednje, mora se uvažiti i činjenica da će se još dugo tražiti odgovor na pitanje u kojoj je mjeri suvremena informacijska tehnologija promijenila strategijske odnose sila. Kao što je poznato, dosadašnje klasične strategijske analize uspoređivale su odnose između broja i bojnih mogućnosti pojedinih sustava naoružanja. S pojavom visokointegriranih zapovjedno-informacijskih sustava tipa C3I/CM (*Command, Control, Communication, Intelligence and Counter Measures*) koji su u skladu cjelinu udružili obavještajne satelite i druge senzore za prikupljanje podataka, računala za obradu podataka, ekrane i ostala sredstva za predočivanje obradenih podataka, sredstva veze i sredstva za osiguranje protiv neprijateljevih elektronskih smetnji, donositelji strategijskih odluka mogu u realnom vremenu dobiti uvid u strategijske odnose i mogu, također u realnom vremenu, svoje odluke prenositi na izvršitelje. Kao posebno snažan mehanizam pri svemu tome javljaju se programski paketi, tzv. umjetne inteligencije, koji sadrže ekspertne sustave za prepoznavanje konfiguracije zemljišta i sl. Ta nova komponenta strategijskog odnosa snaga, koju stručnjaci nazivaju *soft power* i koja sadrži i znanje i vještinu uporabe te snage, omogućuje SAD-u (razvio ga je do stupnja globalne uporabe) prednost u pravodobnom otkrivanju promjena na svjetskoj razini i pri neutraliziranju protivnikovih odluka.

Novi precizno vođeni projektili velikog dometa, koji se mogu ispaljivati s brodova, podmornica i zrakoplova, s razdaljina koje su izvan dometa protivnikove obrane, otvorili su put renesansi politike topovnjača. Zbog svega toga, sigurno je da će istraživanja utjecaja suvremene informacijske tehnologije na strategijski odnos snaga i razvoj suvremenih strategija biti aktualna i u sljedećem tisućljeću.

Prevlasti na kopnu, moru, u zraku i svemiru pridružiti će se i prevlast na informacijskom području te ona na polju znanja. Ona neće dolaziti do izražaja samo na vojnom području nego i u diplomaciji, gospodarstvu i u svim drugim područjima, pa je stoga opravdano očekivati da će ta novost, u sljedećem razdoblju, sve češće biti predmetom istraživanja, jer će pri izjednačenom odnosu snaga odlučivati upravo prevlast na tom području.

Na posljetku valja zaključiti da se klasična vojna vještina, koja se nekoć bavila prije svega pripremom oružanih snaga za rat, uporabom snaga u ratu i zastrašivanjem (odvraćanjem) potencijalnih protivnika u miru, svršetkom Hladnog rata izrazito promijenila. U vojnoj vještini, odnosno još više na presjecištima između nje, diplomacije, politike i drugih područja, nastala su nova relativno samostalna polja koja nemaju mnogo zajedničkog s oružanim ratovanjem. Znanost o obrani time je dobila na širini. Među takva područja spadaju upravljanje krizom (*crisis management*), uporaba oružanih snaga u mirovnim i humanitarnim operacijama i za potporu mirovnih operacija međunarodnih organizacija, uporaba oružanih snaga za izgradnju međunarodnog povjerenja, uporaba oružanih snaga za održavanje unutarnje sigurnosti, uporaba oružanih snaga u svemiru te pri zaštiti morskoga i priobalnog pojasa, posebnih ekonomskih prava (EEZ), uporaba vojne obavještajne i informacijske tehnologije na području diplomacije, politike i gospodarstva, uporaba oružanih snaga u posebnim operacijama (protuterorističkim i dr.) te međunarodna vojna

suradnja sa saveznicima i prijateljskim državama (s posebnim naglaskom na oblikovanju, jačanju i razvitku međunarodnih sigurnosno-obrambenih institucija).

Širenje uporabe oružanih snaga izvan nekadašnjih uskih okvira klasične vojne vještine i rata zasigurno će se nastaviti i zahtijevat će (re)definiranje novog sadržaja i novu klasifikaciju. Kao posljedica, pojavit će se, na jednoj strani, nove specijalizacije, a na drugoj, nužnost oblikovanja opće teorije. Opća teorija će sva navedena područja udružiti u cjelinu i time osigurati skladan razvitak obrambenih sustava, a oružane snage prilagoditi novim vojnim i sigurnosnim rizicima.

TABLICA 1

REGIJA	OBRAMBENI TROŠKOVI (MLRD USD)		% RAST A B - A/A	OBRAMBENI TROŠKOVI PER CAPITA		% RAST A D - C/C	OBRAMBENI PRORAČUN KAO % BDP	
	1985 A	1994 B		1985 C	1994 D		1985 E	1994 F
NATO:								
- evropske države	190,07	168,031	-16,6%	415	388	-6,5%	3,1	2,4
- Kanada	10,284	9,242	-10%	405	329	-18,76%	2,2	1,7
- SAD	339,229	278,730	-17,8%	1 418	1 074	-24,25%	6,5	4,3
- UKUPNO	539,587	456,002	-15,5%	477	427	-10,48%	3,1	2,4
Rusija	317,0 (SZ)	106,927	-66%	1 144	718	-37,2%	16,1	9,3
Druge evropske države	43,968	26,104	-40,6%	270	141	-47,7%	4,5	6,1
Srednji istok	88,462	42,670	-517%	711	443	-37,7%	12,2	6,7
Srednja Azija	12,650	13,080	+3,4%	15	13	-13,3%	4,6	2,7
Istočna Azija i Australoazija	98,163	123,108	+25,41%	231	218	-5,6%	6,9	4,5
Karibi, Srednja Amerika, Latinska Amerika	18,546	18,423	-0,2%	65	37	-43%	3,1	1,7
Podsaaharska Afrika (južno od ekvatora)	10,062	8,111	-19,38%	28	19	-32%	3,5	2,8
UKUPNO U SVIJETU	1.128,437	794,425	-29,6%	232	141	-39%	4,8	2,6

TABLICA 1 - nastavak

REGIJA	RAST F - E/E	BROJ VOJNIKA (000)		RAST H - G/G	BROJ PRI- ČUVNIKA 1994	GODIŠNJA POTROŠNJA PER CAPITA VOJNIKA		RAST B/H / A/G
		1985 G	1994 H			1985 I/A/G	1994 J B/H	
NATO:								
- evropske države	-22,5%	3 143	2 469	-21,4%	4 520	60 474	68 056	+12,5%
- Kanada	-22,7%	83	78	-6%	37,2	123 903	13 184	+6,4%
- SAD	-33,8%	2 151,6	1 650,5	-23%	2 048	157 707	205 531	+30%
- UKUPNO	-22,5%	5 378	4 197,6	-22%	6 605,2	100 332	128 546	+28%
Rusija	-42,2%	5 300	1 714	-67,6%	2 400	59 811	62 384	+4,3%
Druge evropske države	+35,5%	1 449,1	2 198	+51,7%	7 580,2	30 344	11 876	-61%
Srednji istok	-45%	2 530,7	2 859,5	+13%	2 567,7	34 955	14 924	-57%
Srednja Azija	-41,3%	2 113,7	2 542,5	+20%	1 628,7	5 984	8 030	+34%
Istočna Azija i Australoazija	-34,8%	8 057,7	6 963,2	-13,6%	12 179,2	12 183	17 680	+45%
Karibi, Srednja Amerika, Latinska Amerika	-45%	1 344,1	1 407,2	+4,7%	2 625,8	13 799	13 094	-5%
Podсахarska Afrika (južno od ekvatora)	-20%	958,5	991,6	+3,45%	467	10 497	8 180	-22%
UKUPNO U SVIJETU	-45,8%	27 131,8	22 873,7	-15,7%	36 053,8	41 590	34 732	-16,5%

Tablica 1 je izradena na temelju parcijalnih podataka za pojedine države, a koji su bili objavljeni u zborniku londonskog Međunarodnog instituta za stratejske studije (*International Institute for Strategic Studies*) za 1995./96. g. Podaci o troškovima su izraženi u vrijednostima USD za 1993. g.

TABLICA 2

STRATEGIJSKA NUKLEARNA RAVNOTEŽA

VRSTA ORUŽJA	01. 06. 1994.				POST START II (2003)			
	SAD		RUSIJA (Bjelorusija, Kazahstan, Ukrajina)		SAD		RUSIJA	
	lanseri	bojne glave	lanseri	bojne glave	lanseri	bojne glave	lanseri	bojne glave
međukontinentalne balističke rakete (ICBM)	705	2 213	1 566	6 758	500	500	525	525
podmorničke balističke rakete (SLBM)	384	3 072	700	2 564	432	1 728	264	1 744
bombarderi	189	3 400	158	f 2 532	115	2 220	128	892
UKUPNO	1 278	8 685	2 019	10 125	1 047	4 448	917	3 161

Opaska: Tablica predstavlja sintezu podataka objavljenih u zborniku "L' Anne Strategique 1995" (Dunod, Paris, 1995.: 525-6).

TABLICA 3

VRSTA SUKOBA	PROSJEČAN BROJ GODIŠNJE						
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1994
mali sukobi	14 (0)	16 (2)	18 (4)	23 (5)	15 (4)	17 (2)	17,16
srednji sukobi	14 (1)	14 (1)	13 (1)	12 (2)	17 (2)	18 (2)	14,66
ratovi	19 (1)	19 (0)	20 (1)	20 (2)	14 (4)	7 (1)	16,50
UKUPNO	47 (2)	49 (3)	51 (6)	51 (6)	46 (10)	42 (5)	47,50
Rušenje Berlinskoga zida, Raspad VU, preoblikovanje SSSR u ZND							
Sukobi i ratovi na području nekadašnje Jugoslavije i SSSR							

Opaska: U zagradama su brojevi sukoba i ratova u Europi

TABLICA 4

	BROJ VOJNIKA	BROJ TENKOVA	BROJ BORBENIH VOZILA PJEŠAŠTVA	BROJ TOPNIČKIH SUSTAVA (MINOBACAČA)	BROJ BORBENIH HELIKOPTERA	BROJ ZRAKOPLOVA
NATO	2.340.000	22.200	6.200	10.600 (2.900)	864	4.393
VARŠAVSKA UNIJA	2.143.000	53.000	23.600	36.000 (8.300)	1.220	7.650
ZAJEDNO OBA BLOKA	4.483.000	75.200	29.800	46.600 (11.200)	2.084	12.043
ODNOS NATO : VU	1,09 : 1	1 : 2,38	1 : 3,8	1 : 3,28	1 : 1,41	1,74 : 1

Opaska: Tablica je izrađena na temelju rasporeda kopnenih snaga oba bloka na području od Atlantika do Urala 1988. g. Podaci su preuzeti iz tablice A zbornika IISS London (*The Military Balance 1988/9*: 237).

LITERATURA

- Beard, R., (1994.) "NATO's Response to the New Security Environment", *NATO's Sixteen Nations*, Special Issue, 4-6.
- Bodansky, Y., (1996.) "Russo-PRC Axis Chargos Balance", *Defense Foreign Affairs and Strategic Policy*, 30.4.1996.,10.
- Boorda, J., (1994.) "Loyal Partner, NATO's Forces in Support of the United Nations," *NATO's Sixteen Nations*, br. 1, 8.-12.
- Borčev, M. A., (1994.) "O teoriji voennago iskusstva", *Voennaja Mysl'*, br. 9, 41.-49.
- Bulatov, O.G., Bočkerev, V.S., Kazačenok, A.A., (1996.) "Sistema obespečivajuških operacij", *Voennaja Mysl'*, br.2, 41.-46.
- Burhan, G., (1996.) "Le destabilisation di monde", *Defense Nationale*, travanj 1996., 41.-49.
- Cairns, P.W., (1994.) "Maritime Training for Peace keeping", *NATO's Sixteen Nations*, br. 1, 17.-20.
- Cohen, E. A., (1996.) "A revolution in Warfare", *Foreign Affairs*, ožujak/travanj 1996., 37.-54.
- Eskew, H. L., (1994.) "Do These Costs Make Any Sense, The Use and Abuse of Costs in Defense Acquisition Analyses", Alexandria, Virginia, Center for Naval Analyses.
- Franks, F., (1994.) "Joint Surveillance Target Attack Radar Systems in Operations; Why NATO Needs Joint Stars", *NATO' Sixteen Nations*, Special issue, 4.-6.
- Ghali, B. B., (1996.) "Global Leadership after the Cold War", *Foreign Affairs*, ožujak/travanj 1996., 86.-98.
- Grezničenko, G., (1996.) "O voennoj doktrine Rossijskoj federaciji", *Voennaja Mysl'*, br. 2, 9.-14.
- Huntington, S., (1996.) "L'Occident et le choc des civilisations", *Defense Nationale*, travanj 1996., 19.-27.
- Kelso, F. B., (1994.) "Aircraft Carries, Power projection from the Sea", *NATO' Sixteen Nations*, br. 1, 80:-82.
- Kozyrev, A., (1994.) "'Neoimperialism' or Defence of Interests of the Democratic Community", *NATO's Sixteen Nations*, br. 2, 49.-52.
- Maisonneuve, E., (1996.) "Le Metamorphose de la violence", *Difense Nationale*, travanj 1996., 216.-222.
- Manilov, V. L., (1996.) "Ugrovy nacional'noj bezopasnosti Rossi", *Voennaya Mysl'*, br. 1, 7.-17.
- Miller, P. D., (1994.) "Adapting Alliance Forces to Meet Needs", *NATO's Sixteen Nations*, br. 1, 4.-6.
- Nye, J. S. Jr., Owens, W. A., (1996.) "America's Information Edge", *Foreign Affairs*, ožujak/travanj 1996., 20.-36.
- Požidaev, D., (1996.) "Informacionnaja vojna v planah pentagona", *Zarubežnoe voennoe obozrenie*, br. 2, 2.-4.
- Rose, M., (1994.) "Bosnia and Herzegovina, Nato Support for UN Wider Peacekeeping Operations", *NATO's Sixteen Nations*, br. 3, 8.-11.
- Rosenblatt, W., (1995.) "Communication and Information Systems", *NATO's Sixteen Nations*, br. 2, 32.-33.
- Šahov, M.N., (1996.) "Mirovozreničeskie i metodologičeskie orientiry razvitja voennonaučnogo znanija", *Voennaja Mysl'*, br. 1, 41.-46.
- Vladimirov, F., (1996.) "Aviacija NATO v konflikte na Balkanah", *Zarubežnoe voennoe obozrenie*, br.3, 27.-32.
- Woerner, M., (1994.) "Partnership with NATO, The Political Dimension", *NATO's Sixteen Nations*, br. 2, 6.-7.